

A pálos rend és az állambiztonság küzdelme

Bertalan Péter

I. Bevezetés

A pálosok elleni jogi eljárás különleges helyet foglal el még a koncepció-s perek sorában is több szempontból. – A Grósz elleni nagy per szatellit-pere. – Ebben a perben először hoznak hivatalos bírósági eljárás keretén belül papi személy ellen halálos ítéletet. – A pálos perben civileket is halálra ítélnék. – A jogi eljárás segít feltárni a szerzetesrendek ellen indított koncepció-s perek fontos összefüggéseit, mert ez a per tekinthető ebben az eljárássorozatban mintának. – A pálosok elleni jogi és erőszakhadjárat rákényszeríti a Magyar Katolikus Egyházat és a Vatikánt arra, hogy kialakítsa azt a fontos önvédelmi hálózatot, amelyet katakombaegyháznak nevez szakkifejezéssel a modern magyar egyháztörténet. – Ebben a katakombaegyházban találunk egymásra a katolikus egyház hívei és az üldözött egyház lelkeszei. – Az ellenállás gerincét és bonyolult szövetségét a XII. Pius által kiadott *Provida Mater* kezdetű apostoli konstitúció alapján építik fel a szervezők. A katakombaegyház létrehozásában világi papok és szerzetesek egyaránt részt vettek. – A Magyar Katolikus Egyházzal szemben fennálló „kollaboráns” jelző e per megismerése miatt válik igaztalan váddá.

A Magyar Pálos Rend az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, amely a Kárpát-medencében és határain túl is elterjedt. A szerzetesrendek között a legmagyarabb, emiatt a legnépszerűbb is. Ebből fakadt ellenálló-képessége. Ezért tudta átvészelni a történelem viharait. A vallási tevékenység mellett a rend gazdálkodása is példaadó. A rend gazdálkodási tevékenysége is hozzájárult népszerűségéhez. Vezér Ferenc és társai is folytatták ezt a nemes hagyományt, erre többször is utal *Naplójában*. Jogi szempontból a pálosok elleni per visszamenőleges hatályú, jogilag törvénytelennek tekinthető.¹

II. A pálos ügy civil szálai (A puszták népe és Vezér Ferenc kapcsolata)

A pálosok elleni eljárás utolsó felvonása a Vezér Ferenc és társai, a pálos-szentkúti polgárőrség ellen indított vizsgálat. A rend és a polgárőrség peres ügyét Vezér Ferenc személye kötötte össze. P. Vezért két súlyos bűnnel vádolták egyszerre. Egyik szerint ő maga meggyilkolt egy szovjet katonát, akit aztán el is temetett, hogy tetteinek nyomát eltüntesse. A másik vád szerint a pálosszentkúti polgárőrség parancsnokságát vállalta. A polgárőrök is több katonát öltek meg, és eltüntették a tetemeket anélkül, hogy jelentették volna a megszálló szovjet hadsereg illetékes parancsnokságának. Ez volt a súlyosabb vád. A bűnesetek még 1944–45-ben történtek. Az ügyben megindított eljárás pedig 1951–52-re tehető. A két időpont között 6-7 év telt el. Nehezen érthető, hogy az amúgy is politikai feszültséggel terhelt légkörben a Mindszenty-per után a Grósz-per egyik mellékpereként miért vállalta a kommunista diktatúra a sokszereplős ügyben az eljárást,

---

¹ A tanulmány részletes kifejtését ld.: BERTALAN PÉTER: A pálos rend és az állambiztonság küzdelme. Hálózatok szorításában. Bp., 2015.

nem is beszélve az idő múlásáról, ami a pótnyomozást megnehezítette és bizonytalanná tette.

A választ az előzményekben kell keresni. Győr városát 1945. március 28-án foglalták el a szovjet csapatok. Ezen a napon lőtte agyon egy orosz katona Szalai Alajost, Győrnádorváros káplánját. A szegény fiatal pap a plébánia épület óvóhelyére menekült híveit bátorította. Mialatt beszélt hozzájuk, az ottani pék leánya titokban a pap zsebébe csúsztatta óráját. Valószínű ismerte a szovjet katonák szokását, hogy gyakran rabolnak órákat. A beszélgetés után a pap felment a plébánia udvarára. Nemsokára orosz katonák özönlöttek el az udvart és a plébániát. Az egyik rákiáltott a káplánra: „Davaj csaszü!” („Add ide az órát!”) A káplán abban a tudatban, hogy óráját a szobában hagyta, azt válaszolta, hogy nincs nála óra. Ekkor megmotozták, mikor előhúzták zsebéből a pék leányának óráját, az egyik katona minden további figyelmeztetés nélkül tarkón lőtte.²

Az első tragédiát követte a második. Apor Vilmos főpásztorként, ordináriusként 1941. március 2-án foglalta el püspöki székét Győrben. Segített mindenkinek, aki hozzá fordult. 1944. október 15-én a nyilasok vették át a hatalmat, ezután minden hozzá menekülő üldözöttnek menedéket nyújtott. A püspökvár és a székesegyház tele volt menekültekkel. A front 1945. március 28-án, nagyszerdán érte el Győrt. Az ostrom 20. napján, ami nagypéntekre esett, egy ittas orosz tiszt részeg katonák kíséretében a püspökvárba rontott, azt követelte, hogy a főpap a püspökségre menekült nők közül 50 fiatal nőt bocsásson a rendelkezésére. Apor nemcsak megtagadta a követelést, hanem a pisztollyal hadakozó szovjet tisztet nagy erővel kipenderítette a pincéből. Ekkor, március 30-án a részeg katona három pisztolylövést adott a püspökre, és halálosan megsebesítette. Utána az oroszok elmenekültek.³

Páter Kiss Szaléz ferences szerzetes esete bonyolultabb. 1945–46 folyamán rejtélyes merényletek tartották izgalomban Gyöngyös városát és környékét. 1946. május 3-án tudósított először az eseményekről a sajtó. A híradások egyben minősítették is a történéseket: „Újabb fasiszta összeesküvést lepleztek le” (*Világ*, 1946. május 3.). „A vidéki főkapitányság újabb nagyméretű fasiszta terrorcsapatot tett ártalmatlanná” (*Új Szó*, 1946. május 3.). „Gyilkosságok sorozatát elkövető fasiszta merényletet tett ártalmatlanná a rendőrség” (*Szabad Nép*, 1946. május 3.).

A központi sajtótájékoztató alapján született cikkek a következő eseteket rótták a gyanúsítottak terhére:

- „1. 1945. szeptember 4-én a Gyöngyösön a Bethlen utcában agyonlőttek egy szovjet tisztet.
2. 1945. szeptember 5-én egy szovjet főhadnagyot lőttek agyon három lövéssel Gyöngyösön a Vak Bottyán utcában.
3. 1945. november 2-án öt, állig felfegyverzett bandita megostromolta a nagyrédei rendőrbiztoságot. Géppisztollyal egy szobába terelték a rendőrbiztoság dolgozóit, itt összeszedték fegyvereiket, megfosztották őket minden értéktárgyuktól. Ezután a kommunista pártigazolványokat szedték

² SZÁNTÓ KONRÁD OFM: A meggyilkolt katolikus kálváriája. Bp., 1991. (továbbiakban: SZÁNTÓ, 1991.) 20. p.

³ Uo. 21. p.

el a rendőrtisztviselőktől, felfeszítették az íróasztalokat és szekrényeket, és magukhoz vették a hivatalos pecsétet. Közben a szobába lépett a MADISZ titkára, őt is megkötözték is kifosztották (Szabad Nép, 1946. május 3.).

4. 1945. december 14-én támadást hajtottak végre a gyöngyössolymosi rendőrbiztosság ellen.

5. 1945. december 25-én a gyöngyösorszi rendőrbiztosságot szemelték ki támadásra, ekkor azonban márriadókészültségben volt az egész vármegye rendőrsége. A negyedórás tűzharcból a rendőrök kerültek ki győztesen az éjszakai ütközet után, az álarcos banda elmenekült.

6. 1946. január 3-án a gyöngyösi Deák Ferenc utcában meggyilkoltak egy szovjet tisztet.

7. 1946. április 16-án Szalánk község mellett 16 lövéssel meggyilkoltak egy szovjet katonát.”⁴

Különös módon hozták kapcsolatba a nyomozószervek a ferences renddel az eseménysort. A sajtó szerint 1946. április 24-én (néhol 11-én) Bánkúti Ferenc, a gyöngyösi politikai rendőrség vezetője névtelen levelet kapott, melyben felszólították, hogy „azonnal hagyja abba a fasiszta terror-szervezet [sic!] elleni nyomozást, mert ellenkező esetben életével fizet”. A *Világ* című lap beszámolója szerint a levél íróját azonosították. A névtelen levél szerzője Páter Kiss Szaléz gyöngyösi hittanár volt. Más nyomok az állítólag nyilas múlttal zsarolt Antal József joghallgatóhoz vezettek, aki elismerte, hogy a névtelen levél, melyet nyomtatott betűkkel írt, saját kezű írása.⁵

A sajtóhadjárat és a nyomozás mögött a nagypolitika helyi hullámverései álltak. Kiss Szaléz sokat foglalkozott az ifjúsággal, megszervezte a KEDIM-et, a Keresztény Demokrata Ifjúság Munkaközösséget. Ez a szervezet a gyöngyösi fiatalság körében sokkal kedveltebb volt, mint a kommunista vezetésű MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség). Még súlyosabban esett latba, hogy Kiss Szaléz az ország legerősebb pártja, a Kisgazdapárt helyi szervezetének volt egyik vezető politikusa.⁶

A *Mindent Istenért* című könyvet, mely lelki gyakorlatos beszédeit és prédikációit tartalmazta, a *Magyarok Vasárnapja* című lap adta ki. A lapnak volt Kiss Szaléz lelkes munkatársa és terjesztője.⁷

A KEDIM-et már 1945 nyarán támadások érték a MADISZ oldaláról, amelynek tagsága folyamatosan csökkent. 1946. április 28-án, húsvét vasárnapján Kiss Szalézt több tucat fiatallal elhurcolták. Ehhez az szolgált ürügyül, hogy néhány fiatal fiú szovjet katonák ellen merényletet követett el 1945–46 folyamán Gyöngyösön és környékén. Már az áldozatok számát illetően sem volt megegyezés. A magyar jelentések szerint négy, a szovjet álláspont szerint öt merényletet követett el három tizenéves fiú Kizmann Ottó vezetésével. A tizennyolc éves sváb származású fiú szeme láttára édesanyját, hűgát erőszakolták meg a mátraaljai bortól megrészegült orosz katonák. A fegyveres összeesküvés vádjához a kierőszakolt vallomások szerint az is hozzájárult, hogy a bűncselekmények után gyónások alkalmá-

⁴ BALOGH MARGIT: P. Kiss Szaléz szovjetellenes „összeesküvése”. Az 1945-46. évi merényletek politikai hátteréről. In: *História*, 1997. 3. sz.

⁵ Uo.

⁶ SZÁNTÓ, 1991. 44. p.

⁷ Uo.

val Kiss Szaléz feloldozta a fiatalokat, azután fegyvert szerzett nekik a további merényletekhez. Kiss Szalézt az Andrássy út 60-ban, a mai Terror Házában kezdték vallatni. A szovjet katonai bíróság golyó általi halálra ítélte Kiss Szalézt, Kizmann Ottót, Bochár Lászlót és Kiss Sándort. A halálra ítéltelen kívül a többi vádlott 7-10 év kényszermunkára szóló ítéletet kapott, amelyet a Szovjetunióban kellett letölteniük.⁸

Az eseteírásban sok rokonságot lehet felfedezni Vezér Ferenc és társai ügyével kapcsolatban. Modern történelemszemléletünk legfontosabb jellemzője, hogy 1945-öt tekintjük fontos történelmi kezdő- és végpontnak. A kontinuitásról gyakran megfeledkezünk. A másik jellemző az irreverzibilitás, amely a történelem folyamának megfordíthatatlanságát jelenti. A kor folyamát új mederbe terelni nem lehet, vagy nagyon nehéz. A legstabilabb társadalmi intézmény Európában az egyház, amely egyúttal a legősibb szociális jelenség. Az évezredek folyamán sokat formálódott, de a változás az idő függvényében fokozatos. A szovjet típusú bolsevizmus vállalkozott arra, hogy minőségi, ugrásszerű változást hoz létre az általa megszállt országok társadalmában. A kétezer éves egyház ellen indított támadás egyik jelszava a szeparáció. A 19. században megindult, majd felgyorsuló szekularizációs folyamat sajátos túlértelmezése ez. Az egyház és a vallás társadalmi gyökerének elvágását a társadalom és az egyház erőszakos elkülönítését jelentette. Mindszentyt különös autokratikus személynek tekintette ez a szemlélet. Nem tudta elfogadni, hogy vele és benne az egyház alapvető védelmi reflexei nyilvánulnak meg. Ennek megvan a személyes oka is, hiszen Mindszentyt a Tanácsköztársaság alatt is letartóztatták, tudta, hogy mit várhat az új rendszertől. Ha az egyház a megújulás szándékával lépett fel, ez a rendszer azt is üldözte. Magyarországon 1932-ben alakult meg az Actio Catholica. Szabályzatát 1936-ban hagyta jóvá a püspöki kar. Feladatait szakosztályok szerint végezte. Élén a hercegprímás állt. Mellette világi társelnök működött. A magyar egyesületi, mozgalmi és egyházközségi élet legfőbb összefogója volt. Koordinálta az ország vallásos társulatait, valamint a minden egyházközségben működő szakcsoportokat. A civil társadalom és a katolikus egyház egymásra találása volt ez, a modernizáció fontos lépésének kell tekinteni.

A kommunista párt és az egyház közötti ellentétek különösen az egyházi iskolák államosítása kapcsán éleződtek ki. Ez volt a szeparáció első durva lépése. Az ország középiskoláinak 40%-a maradt a katolikus egyház kezén. Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy a legnagyobb szerzetesrendek – bencések, piaristák, ciszterciek – kezében volt az egyházi iskolahálózat. Mindszenty – a kommunista párt 1945-től kezdődő, a demokratikus erők ellen irányuló támadásaival szemben – országos méretű tervet dolgozott ki az Actio Catholica (Lénárd Ödön piarista szerzetes, Mihalovics Zsigmond az AC igazgatója) vezetőivel a hitélet elmélyítésére, a keresztény öntudat erősítésére. Az AC egyik szervezete volt a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége (KSZVSZ).

⁸ Vö.: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTTL.), 319. V-113398/1-es iratanyag. A témát feldolgozta: KAHLER FRIGYES: A Kiss Szaléz-ügy. In: A nagy „tűzvörös sárkány” torkában. Koncepciós eljárások ferences szerzetesek ellen, 1945-1956. Bp., 2009. 165–281. p.

A KSZVSZ nem külön egyesület volt, de külön ügyrenddel működött. Belépési nyilatkozatot aláíró tagsággal rendelkezett. Mivel az AC keretei jelentették működési feltételeit, szervezői nem tartották szükségesnek a belügyminisztérium engedélyét a legalizáláshoz. A helyi szervezetekhez elsősorban a katolikus iskolákba járó diákok szülei csatlakoztak, számítottak a szülők baráti köreire és az öregdiákokra is. Kalocsán például a lakosság egyharmada lépett be valamelyik helybeli iskola szülői szövetségébe. A KSZVSZ-nek egyedülálló módon a protestánsok is lehettek a tagjai. A szervezet munkáját az ún. országos intézőbizottság vezette (1947 végén jött létre). A helyi szervezeteket az elnökök irányították, akiknek megválasztásában az iskola igazgatójának volt döntő szerepe. Az igazgató személyesen vagy képviselője által tagja lett a vezetőségnek. A vezetőség tagja volt az AC egyházközségi szervezetének képviselője is. A helyi szervezetek leginkább a karitatív munkában és az iskola támogatásában jeleskedtek. Az AC-nak fő célja volt, hogy a katolikus oktatást védelmezze a kommunista befolyás alá kerülő állammal szemben. A szülői szövetségek is részeseivé váltak e küzdelemnek. Az első akciót 1946 áprilisában az ún. diák-összeesküvések nyomán tartották, amikor a rendőrség rendszeresen zaklatta a katolikus – főleg a nagyhírű szerzetesi – iskolákat, fegyvert, demokráciaellenes röpiratokat keresve, hogy rásüthessék az intézményekre a reakció fészkei bélyegét. Ezekre válaszul a KSZVSZ országsszerte – Kalocsán, Pécsen, Budapesten – nagygyűléseket tartott, ahol a szülők tízezrei tettek hitet a katolikus iskolák mellett (A katolikus egyház és a civil társadalom hálózatszerűen kapcsolódott egymáshoz.).

A katolikus egyház és az őt támogatók ellenállását meg kellett törni. Ez magyarázza, hogy 1946 márciusában fogadja el a nemzetgyűlés a „társadalmi rend és államforma büntető jogi védelméről szóló törvényt” (1946/VII. tc.), amely „hóhértörvényként” vonult be a jogtörténetbe, mivel ekkorra már majdnem minden igazságszolgáltatás, mind az erőszakos szervezetek a kommunista párt kezében voltak. A törvény tág értelmezési jogköre lehetővé tette, hogy bárkit államellenes vádakkal illessenek vagy kivégezzenek. A törvény az előkészületeket is büntette, és a szervezkedés feljelentési kötelezettségét is tartalmazta.⁹ Ez a törvény adott nagy mozgásteret a korábban szekularizációnak, most a szekularizáció erőszakos változatának tekintett szeparáció folyamatának elindításához. E törvénnyel kapcsolódik össze Vezér Ferenc tragikus sorsa is.

A „hóhértörvény” a kommunista diktatúra által elkövetett nagyszámú justizmord forrása lett. Vezér Ferencet egyszer már felmentette a bíróság a vádak alól. A hóhértörvény tette lehetővé, hogy ügyét elővegyék, és egyesítsék a Grósz-perrel. Így kerültek a pálosok újra a figyelem középpontjába.

A Vezér Ferencsel kapcsolatos bűnvádi eljárás dokumentumaiból a vád elfogadhatóan nem rajzolódik ki. Sok a zűrzavar. Az ÁVH által „kiképzett” tanúk vallomása félrevezető. Mindezek ellenére a Kiss Szaléz sorsával azonos analógia kimutatható. Ez azt bizonyítja, hogy a magyar nyomozó szervek kritika nélkül átvették a szovjet megszállók módszereit. Nem állapított-

⁹ Ld.: GIANONE ANDRÁS: Lénárd Ödön és az Actio Catholica. In: A piarista rend Magyarországon. Szerk.: Forgó András. Bp., 2010. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti Konferenciák, 6.) 655-663. p.; CSESZKA ÉVA: Lénárd Ödön és az Actio Catholica pere. In: Uo., 664-674. p.

ták meg, hogy a feltételezett gyilkosságokat valójában kik követték el, s az elkövetőket milyen módon bujtotta fel P. Vezér Ferenc. A vizsgálati iratok alapján egyértelműen kétségbe vonható az, hogy felbujtói bűnrészesség alapjául szolgáló gyilkosságok megtörténtek-e. Egyetlen holttestet sem találtak, pedig ha mindez megtörtént, akkor egyértelműen azonosítható tetemeknek kellett volna előkerülniük. A P. Vezér Ferenc által – a vádirat szerint – megölt katona tetemét a kolostor mögötti területen keresték. A helyszíni szemle jegyzőkönyve szerint 15 olyan szovjet katonát temettek el, akik az ostrom alatt veszítették életüket. Itt találtak az egyik változat szerint a harmadik, a negyedik sírhelyen emberi csontmaradványokat. A jegyzőkönyv ezeket minden indoklás nélkül a Vezér Ferenc által megölt katonával azonosította. Az említett csontmaradványok szakértői elemzése nem történt meg, és ennek megfelelően az elsőfokú tárgyalást vezető bíró exhumálásra utaló megjegyzései minden alapot nélkülöznek.

Ha a tények nem támasztották alá a vádat, léteztek olyan okok, amelyek valóságát nem lehet kétségbe vonni. A dokumentumok utalnak arra, hogy Vezér sem rejtette véka alá meggyőződését. Veszélyt látott a magyar katolikus egyház sokmilliós közösségére nézve a háború után Magyarországon is megjelenő, egyre jobban érvényesülő kommunista diktatúrában. Aggódott híveiért, látta a súlyos veszélyt a magyar katolikus egyház és a magyar társadalom jövőjében. Ugyanakkor derűs, vidám, maga körül szeretetet sugárzó szerzetesi egyéniség volt, mindig másokat szolgáló, alázatos lélekkel. 1946 januárjától tagja lett a pálos rend hazai vezetőségének.

A Vezér Ferenc elleni eljárást az ÁVH személyre szólóan összekötötte Grósszel, akit főleg azért nem szívelte a pártvezetés, mert mindig kiállt az egyház jogai mellett, nem hagyta szó nélkül a rendszer túlkapasait. Így tiltakozott a szerzetesek 1950 nyarán történt internálása ellen. A kalocsai érsek elleni eljárás bonyolult rendszerében az ún. főtárgyalást mellékperek sokasága egészítette ki.

A Grósz-per (fő per) nyílt tárgyalása 1951. június 22-én kezdődött el. Ezt követte számtalan zárt tárgyalás, amelyen vagy a főtárgyalás tanúit ítélték el, vagy azokat, akiket utána tartóztattak le. Dr. Szántó Konrád írja, hogy a nyilvános főtárgyaláson az ÁVH beépítettjei Petrus Gyula és Tóth Illés olyan súlyos vallomást tettek Vezér Ferenc ellen, hogy őt halálra ítélték.¹⁰ A két tanú elleni jogi tortúra jelenti a Grósz- és a pálos-per népi paraszti szálát, ez teszi jelentőssé. Itt kapcsolható be az ún. polgárórség működésének ténye, ennek parancsnokságával vádolják Vezér Ferencet. Vezér Ferenc neve a pálosok elleni eljárás minden mozzanatában jelen van. Afféle fantomalakká válik, akiről közvetlenül csak a Grósz-per fő vonalát jelentő procedúrák és tárgyalások során lehet az ÁVH által megteremtett torz képet újra megrajzolni. Grósz József az ÁVH által kedvelt műfajban, az önvalómban a következőket vallotta:

„P. Szabó Kalocsán gyóntatási joghatóságot kért a Soltvadkertre helyezett páter részére. Biztosan megmondta nevét, mert a gyóntatási joghatóságot rendszerint névre adjuk, bár nem emlékszem rá, biztosra veszem, hogy elmondta bujkálásának okait is (uszító tartalmú beszédek, orosz katonák meggyilkolásának gyanúja), ezekre nem reflektáltam, mert ezek elbírálása

¹⁰ SZÁNTÓ, 1991. 67. p.

a joghatóságot kérő rendfőnök dolga, így feltételezhettem, hogy a rendfőnök a gyilkosság gyanúját alaptalannak találta. A gyóntatási joghatóságot, mind szóbeli kérések esetében általában szoktam, azonnal megadtam, csak most értesültem róla, hogy az érdekelt P. Vezér Ferenc később ezt írásban is kérte és pedig álnévre. Az érseki irodában, ha az aktát én nem, elnököm írta alá, bizonyára említette, hogy ki rejtőzik az álnév alatt, aztán az egész kiment a fejemből, annyira, hogy most mindkét név (P. Vezér és álneve Lelkes Pascal) új volt előttem.”¹¹

Vezér Ferenc 1947-től 1951-ig, másodszeri őrizetbe vételéig folyamatosan menekült üldözői elől. Ebben rendje és a magyar egyházi vezetés segítette. A nyomozati dokumentumok azt bizonyítják, hogy a hatóság folyamatosan követi, miközben a hívők kézzől kézre adják, szállást és ellátást biztosítottak számára. Ez a kálváriaút minden szenvedésével és megpróbáltatásával ismeretlen, mert erről a dokumentumok nem beszélnek. Mégis maradt fenn néhány adat Vezér Ferencsel kapcsolatban a szerzetes vesszőfutásáról.

Vezér Ferenc bíróság előtti szerepeltetésével és folyamatos üldözésével a kommunista hatalom az 1950 szeptemberében kolostoraiktól erőszakkal elűzött férfi és női szerzeteseket akarta lejáratni, rossz hírbe hozni. Legfelsőbb pártvezetői utasításra ennél is tovább mentek. A megrendezendő per során a bírói székből, a népgyógyész vádjából, a manipulált vallomásokból elhangzott szövegek azt a képzetet keltették az ország lakosságában (ezt írták heteken át az újságok, a rádió is ezt harsogta), hogy a szerzetesek mérhetetlen erkölcsi fertőben éltek kolostoraikban, földi és e világi javakban, élvezetekben dúskálva. Ezekre bízták a katolikus hívek leányaikat és fiaikat, ők prédikáltak a tiszta életről, a tisztas szegénységről.¹²

Vezér Ferencről 1990 után is keveset tudott felderíteni a történettudomány. Igazi arcát a mély szerzetesi lelkiség, felelősséggel átélte hivatástudat, mindenkire szétsugárzó szeretet, dinamikus alkotó, szervezőtehetség, aktivitás jellemezte. Istenért és embertársaiért széles körben tevékeny, ugyanakkor derűs, jó kedélyű, nyílt szívű szerzetes volt.¹³

Vezér Ferencet 1951. március 20-án elfogták, majd az Andrassy út 60-ban levő ávos központ pincéjébe vitték. Feltűnő, hogy a Grósz-perben a legtöbb tanút őellene vonultatták fel. A Pálósszentkút körüli tanyákról 15 parasztot tartóztattak le, és Budapestre, a Markó utcai börtönbe szállították őket. Vezér Ferencet a börtönben több hónapon át igen kegyetlenül megkínózták.¹⁴ Ellene tanúként felhasználtak tíznél több embert, azok közül is, akik jártak a Sziklatemplomban. Péter Gábor, az ÁVH parancsnoka is részt vett az eljárásban, és a tanúskodásra kiszemelt férfiaknak a következő gondolatokat mondta: „Emberek, mi tudjuk, hogy maguk ártatlanok. Nem akarjuk magukat börtönbe zárni, csak a katolikus egyház

¹¹ A Grósz-per előkészítése, 1951. Szerk.: Szabó Csaba. Bp., 2001. 187. p.

¹² Uo. 175–178. p.

¹³ ACZÉL LÁSZLÓ ZSONGOR OSPPE: A 80 éves Sziklatemplom és kolostor Budapesten. (1926–2006) In: Decus Solitudinis. Pálos évszázadok. Szerk.: Óze Sándor – Sarbak Gábor. Bp., 2007. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti Konferenciák, 4/1.) 249. p.

¹⁴ Uo. 247. p.

parasztnyúzó papjait. Csak vallják nyugodtan, amit mi mondunk, nem lesz bántódásuk. Addig is jól ellesznek itt a ház körül. Kapnak enni és cigarettát. A tárgyalás után hazamehetnek.¹⁵

Az ÁVH által a pálos szerzetesről kitalált és a kommunista jogalkalmazás, ügyészség oltárára feltálatlalt áldozati legenda valóságmagját nehéz az ÁVH dokumentumai alapján megtalálni. A missziós lelkű pálos szerzetes és a puszták népének, a tanyagazdáknak egymásra találását mégsem vonhatjuk kétségbe. A pálosok elleni jogi eljárás történelmi okait már megismertük. A Mindszenty által indított Mária-év rendezvényei szolgáltatták a legtöbb indokot. A katolikus egyház hívó tömegeinek nagyszámú megjelenése a különböző szertartásokon sarkallhatta az 1950-es évek elején hatalmának csúcspontjához közeledő Rákosi-diktatúrát az erőszakos adminisztratív fellépésre.

A szerzetesrendek, így a pálosok és vallásos tömegek viszonyának megértését igazolta, hogy a pálosszentkúti tanyavilágban a fehér barátok nagy közmegebecsülésnek örvendtek. A szerzetesek vallásos, kétkezi munkát sem nélkülöző visszafogott élete elfogadtatta és megszerettette az atyákat és testvéreket a homoki puszták népével. A fosztogató, nőket megerőszakoló szovjet katonáktól nem volt nyugalma a puszták tanyasi népének. A front ekkor már túljutott Pálosszentkúton, és az Alföldet szovjet csapatok szállták meg. A megszállt területek front mögötti hátországnak számítottak, ahol nem volt törvényes hatalom, úgynevezett exlex állapot uralkodott, amelyben a törvény az erősebb akarata volt. Pálosszentkút 1944. október 22-én, vasárnap került orosz ellenőrzés alá. A szovjetek által megszállt területen a helyzetet bonyolította, hogy még közel volt a front. Egyedül Kiskunfélegyháza polgármestere maradt a posztján. „Szükség volt a polgárőrségre, ezt nem lehet megkérdőjelezni, bár így is alig tudták megfékezni a garázda elemek tevékenységét. Az akkori történéseket némileg finomító egyházas jellegű értelmezés szerint a tanyasi gazdák saját magukat, családjukat próbálták megvédeni.”¹⁶ Ez a megközelítés magányos, elszigetelt eseményeknek mutatja be az ott történteket, nem tudatosan összehangolt, központilag megtervezett rajtaütéseknek.

Az ÁVH dokumentumaiból tucat számra állítottak elő olyan „bűntényt”, amelyek a nyomozás politikai érdekeinek feleltek meg:

„Köztudomású, hogy Darányi Imre tanyáján megjelent két szovjet katona. A korabeli állapotokra való tekintettel egyértelmű, hogy nem békés szándék vezette őket. A család fő utasította fiát és feleségét – a Páter Homonnaytól ránk maradt kézirat szerint –, »fogjátok le az erősebbet, míg én a gyengébbel végzek«. Tapodi János a szomszédos tanyáról segédkezett eltemetni a két szovjet katonát. A termőföldbe temették el őket. A meglazított föld felett a rozs magasabbra nőtt, így találták meg a tetemeteket. Több

¹⁵ BANK BARBARA – SOÓS VIKTOR ATTILA: „A nép nevében halál.” Páter Vezér Ferenc és a pálosszentkúti ügy. In: *Decus Solitudinis. Pálos évszázadok*. Szerk.: Óze Sándor – Sarbak Gábor. Bp., 2007. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti Konferenciák, 4/1.) 268. p.

¹⁶ KÁRPÁTI ZOLTÁN ENDRE: A pálos rend elleni 1951-es koncepció per formálása és előzményeinek bemutatása. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2010. 1. sz. 88–117. p. Online: www.egyhtortszemle.hu – 2013. november. 30. sz. jegyz.

gazdát viszont a fosztogatók lőttek agyon. Egy Csányi nevezetű gazda 1944-ben halt meg a tanyáján, míg Farkasnak a felesége és édesanyja végignézték, ahogy a gazdát agyonlőtték, mint egy kutyát.”¹⁷

A háború szomorú velejárájának kell tekinteni ezeket az atrocitásokat. Az ÁVH azonban a „cinkosság” álláspontjára helyezkedett, amikor felállította a gyónás szentségére vonatkozó hamis vádat, amely szerint a tanyasiak meggyónták bűnüket, s ezáltal feloldozást nyertek. A pálosok viszont bűnpártolókká váltak.

Érdekes háborús pillanatfelvételnél kell kezelni Páter Bolyós Ákos visszaemlékezésének egyik epizódját:

„Ő 1944. október 21-én hagyta el a kolostort, hogy a budai rendházba jusson. Útközben kiépített gépfegyverfészkeket és katonákat látott, akiket háttérként hagyott hátra a magyar honvédség. Október 23-án Jakabszállásnál találkozott a pálosszentkúti »hős védőkkel«, akiknek említése leplezetlen gúnnyal történik. Ezek a »hős védők« lehetnek a polgárőrök, aminek bizonyítéka a szarkasztikus megfogalmazás mellett a katonáktól történő egyértelmű elhatárolásuk. Ez az értelmezés azért érdekes, mert feltételezi a »hős védők« részéről, hogy nemcsak rendfenntartás volt a feladatuk, hanem megpróbálták felvenni a harcot az ellenséges harcoló alakulatokkal.”¹⁸

Ekkor még folyt a háború.

1944. október 12-én dr. Pálos Károly, Kiskunfélegyháza polgármestere határozatban rendelte el, hogy Vita Vedres László kiskunfélegyházi lakos parancsnoksága alatt négy századot állítsanak fel. A polgárőröket nemzeti színű karszalaggal látták el, amelyen felirat és sorszám szerepelt. 1944. október 17-én már közel 300 taggal megkezdte tevékenységét e szervezet. A szervezetet ellátták fegyverekkel is, de soraiban fegyvertelen szolgálattevők is voltak. A rendőrséget nemzetőrökkel erősítették meg. Éjszakánként 60 fegyveres polgárőr 5 fős járőrsoportokban teljesített szolgálatot. Vezér Ferenc kétséget kizáróan ismerte ezt az állományt, de nem volt hozzá semmi köze. Összegezve tehát kétféle polgárőrségről lehetett beszélni. Az első 1944. október 17-én kezdte meg tevékenységét. Ez a véderő még az oroszok bevonulása előtt jött létre, és tevékenysége főként a nyilas uralomra esett. Ők voltak a Páter Bolyós által említett „hős” védők. A másodjára megalakult polgárőrség már Pálosszentkútra korlátozódott. Ennek lehetett a vezetője Páter Vezér Ferenc. Megalakulására az orosz csapatok bevonulása után került sor. A két különböző időpontban és céllal létrejött szervezet között lehetett kapcsolat. Kiemelhető egy fontos részlet a tanulmányból:

„1944-ben, amikor jött az orosz invázió [...] A nemzetőrség parancsnokának Páter Vezér Ferencet választották. Még ebből nem lett volna talán komolyabb probléma, hanem az egyik tanyára betörték az oroszok és akkor három vagy négy orosz agyonlőtték a nemzetőrök. Elásták őket becsülettel, szépen, de jött a tavasz, és annak a parasztembernek a birtokán, aki nem tudott semmiről, kezek és lábak bújtak elő a föld alól. Sietett hát az orosz parancsnokságra és jelentette az egészet. Ebből aztán nagy felfordu-

¹⁷ Uo. 35. sz. jegyz.

¹⁸ Uo. 51. sz. jegyz.

lás lett, az összes nemzetőrt elvitték. Több ember örökre eltűnt. Jól megverték Ferenc atyát is, de pár hét után kiengedték.”¹⁹

Páter Vezér 1945. január 4-i bejegyzése szerint az orosz katonák féktelen erőszakoskodásai, rablásai a helybeliekből nagyon erős ellenszenvet váltottak ki.

Páter Homonnay interpretálása szerint nincs bizonyítva a Vezér elleni gyilkossági vád. A lejátszódott dráma színhelyeként Homonnay visszaemlékezése egyértelműen Pálósszentkútra utalt. Véleménye szerint az az orosz katona, akinek megölésével Vezér Ferencet vádolták, lehet, hogy részeg volt és önmagát lőtte le véletlenül. Újabb adalék az orosz katonák viselkedéséhez Szücs Gergely, a Péteri-tó mellett lakó tanyásgazda által elmesélt eset: „1945 húsvétja napján, a tó környékén számos szovjet katona verődött össze. Elkezdtek lövöldözni. Addig lövöldöztek, amíg egyiküket hasba nem lőtték. Ezt bevitték Szücs Gergő tanyájára. Ő a sebesültet kocsira helyezte és befuvarozta Kiskunfélegyházára a kórházba. Hozzájuk erről azóta se szólt hatóság.”²⁰ A történetet Szücs Gergely mesélte el Páter Homonnaynak, aki visszaemlékezésében lejegyezte. A szovjet katonai hatóságnak, úgy látszik, nem állt érdekében, hogy a magát felszabadítónak feltüntetni akaró Vörös Hadsereg katonáinak fegyelmezetlenségeire fény derüljön. Különösen kellemetlen lehetett a garázdálkodó lakosságot gyilkoló szovjet katonák és a tanyasi gazdák összeütközése. A papi perekben, közte a pálosok elleni perben (gondoljunk a Vezér Ferenc elleni első perre: 1945. június 13.) a pátert a népbíróság felmenti. Egyik alapvető ok, hogy a nyomozás nem szolgált tárgyi bizonyítékkal. Feltételezhető az is, a szovjet hadsereg érdekelt volt abban is, hogy a tanyasi gazdák ellenállása során meghalt szovjet katonák holttesteit más helyre, lehetőleg a harcok során elesettek közé hantolják el. Az a hely ugyanis, ahol a gazdák eltemették őket, arra utalt, hogy a katonák elhagyták csapattestüket és garázdálkodtak, így veszítették életüket. Fel lehet tenni a kérdést, mit keres egy szovjet katona sírja a polgárok által lakott területen. Ez a verzió a szovjet nyomozó-hatóságok fejében is megszülethetett. Ezért feltehetően a holttestek maradványait eltüntették. A későbbiekben ezért nem találtak corpus delictit a magyar nyomozó hatóságok, ezért lett az ÁVH számára fő bizonyító eszköz az erőszakkal kicsikart vallomások tömege.

Az 1945-ös esztendő zavaros állapotokat teremtett a keleti országrészben. Nem lehetett tudni, ki az úr, mit hoz a jövő, csupán a győztes hatalom túlereje látszott biztosnak. A bonyolult helyzetben voltak, akik rásejtettek, merre érdemes orientálódni. Ez határozta meg magatartásukat. Csizmadia József, a Magyar Kommunista Párt pálósszentkúti szervezetének titkára vizsgálatot kért Páter Vezér Ferenc ellen. Ez a forrás Kárpáti Zoltán véleménye szerint olyan szempontból is érdekes, hogy a helybeliek semmit sem tudtak P. Vezér kilétéről, keresték őt. A puszták népének politikai tájékozódása csak ösztönszerű lehetett, mert a megszálló szovjet hatóságok is megtették mindent, hogy befolyásukat növeljék, a lakosságot félrevezessék. „A folyó év tavaszán, mint pártszervezők lettünk kiküldve Pálósszentkútra a Magyar Kommunista Párt részéről” – kezdte egyik vallomását Csizmadia

¹⁹ Uo. 64. sz. jegyz.

²⁰ Uo. 89. sz. jegyz.

József. Már ebből a mondatból kiderül, hogy a tanúk érdekelve voltak a köztisztviselőben álló Páter Vezér ellen vallani, hiszen politikailag létkérdés volt, meghasonlást kellett kelteni a tanyasi népben. Az így kialakuló helyzetben Csizmadia József és Kocsis Lajos remélhették, hogy tagokat toborozhatnak a kommunista pártnak. Miután feltételezhető hiteltelenségük, vallomásukat csak fenntartással lehet kezelni.²¹

A szovjet katonai hatóság abban volt érdekelt, hogy a tárgyi bizonyítékok ne kerüljenek elő a nyomozati eljárás során. Az ÁVH helyzetét azonban megkönnyítette, hogy az interregnum zavaros időszakában, 1945-46-ban olyan feljelentések születtek, amelyek forrása a személyes rosszindulat és a politikai helyzet zavarossága volt. Egy jegyzőkönyvi részlet ezt igazolta: „1946. június hó 7-én Szilágyi Andrea Erzsébet a Vidéki Főkapitányság politikai rendészeti osztályán feljelentést tett Fekete János, Tóth Illés és társai kiskunfélegyházi, illetve pálosszentkúti lakosok ellen orosz katonák meggyilkolása és kommunistaellenes magatartásuk miatt.” A jegyzőkönyv keltezése 1948. május 31. Aláíró Koltai Vilmos rendőr főhadnagy.²² A feljelentés dátuma és a jegyzőkönyv keltezése eltért. Ez igazolja, hogy a „hóhértörvény” értelmében visszamenőleges hatállyal megkezdődött a pálosok elleni jogi eljárás. Szilágyi Andrea Erzsébet vallomásának szövege jól tükrözte az ellentmondásosságot:

„A pálosszentkúti rendőrök – név szerint Csabai Béla rendőrbiztos és Gubics József – Tóth Illésnek jó barátai. Ha én megérkezem a faluba, nevezettek gorombáskodnak velem. Legutóbb 1946. június 1-jén, mikor Pálosszentkúton voltam, azt mondták, hogy na, te piszkos csavargó, már megint itt vagy. Hagyd el minél hamarabb Pálosszentkutat, míg szépen mondjuk, mert meg fogod kapni a magadét hamarosan! Hiába ugrálsz Tóth Illés ellen a kommunistákkal, te fogsz kellemetlenségbe kerülni. Annak eszén úgyse jársz túl, az még az orosz parancsnoknál is okosabb. Dinnyés József, helybeli rendőr Ipacs Margitnak elmondta, hogy Tóth Illés 1946 áprilisában 30 liter bort adott Csabai Béla rendőrbiztosnak, hogyha megérkezem a faluba, fogjanak el és tegyenek nevetségessé. Mikor emiatt felelősségre vontam Csabait és Dinnyést, Csabai megbeszélte a dolgot Novák Béláné helybeli tanítónővel és kérte fel, hogy járjon el nálam arra vonatkozólag, emiatt ne tegyek feljelentést ellene.”²³

A pálosok és a Vezér Ferenc elleni nyomozás és jogi eljárás bonyolult, időben elhúzódó folyamat volt. Ebben a napi politika is jelentős szerepet játszott. Az úgynevezett „hóhértörvény” a jogfolytonosságot megszakította. Bizonyos értelemben visszamenőleges alkalmazása a jogrend szerint lehetetlenség.

Vezér Ferenc és a pálosok peres ügye 1945-ben megszakadt, és ezért perújrafelvételt kellett elrendelni. Ennek jogi háttérét Horváth Ibolya *Őszszefoglaló jelentés a koncepciós perek vizsgálatáról* című kézírata foglalja magában. Vezér Ferencet a Csizmadia-féle feljelentésben írtak vádjával a 81/1945 ME r. 17.§ /4/ pontjába ütköző népellenes vétség miatt bíróság elé állították. Ügyében a Kecskeméti Népbíróság 1945. június 13-án tartott

²¹ Uo.

²² ÁBTL. 3.1.9. V-996. 17–21. p.

²³ ÁBTL. 3.1.9. V-996. 27. p.

tárgyalást. A népbírói tanácsot, amelyben 6 népbíró vett részt, dr. Sággy Mihály, volt kúriai bíró vezette. Vezér Ferenc védelmét dr. Rengyel János ügyvéd látta el. (Dr. Sággy később a pálosszentkúti orosz gyilkosságokkal vádolt Tóth Illés és társai „mellékper” vádlottja lett. Az idős életkorú dr. Rengyel János is az ÁVH-n volt fogva tartásban, későbbi sorsa ismeretlen.) A kecskeméti népbírói Nb 110/1945/3. számú 1945. június 13-án kelt ítéletével Vezér Ferencet az ellene emelt vád alól felmentette. Az ítélet ellen az ügyész fellebbezett. A másodfokú bíróság határozata nem volt felkutatható, de tény, hogy az elsőfokú bíróság 1945. szeptember 11-én külön értesítésben közölte a védővel a felmentő ítélet jogerőre emelkedését.

Újból meg kell említeni Szilágyi Andrea Erzsébet nevét is, akinek Tóth Illéssel személyi ellentéte volt, és feljelentette őt németbarát, kommunista-ellenes magatartása miatt. Itt kapcsolódik be a tanyasi gazdák elleni nyomozás szála a pálos ügybe. A Kecskeméti Rendőrség Politikai Osztálya olyan utasítást kapott, hogy az orosz katonák elleni gyilkossági ügyben a szovjet hatóságokkal karöltve járjon el. Az ügy azonban náluk lezáratlan maradt, az abban elrendelt pótnyomozás sem hozott eredményt. Az orosz NKVD nem működött együtt, s elszállította a gyanúsított személyeket, őket a kecskeméti kihalgatni egyszer sem tudták. Érdekes tényként kell említeni, hogy Tóth Illést az orosz hatóságok elengedték, mert az egyik orosz tisztet megvesztegette. 1947 áprilisában azonban a pálos ügy még fel nem derített összefüggésével kapcsolatban őt és több társát újra előállították. 1948. június 9-én Budapesten készült el a „katolikus egyház, a pálos rend” tárgyú jelentés, amely összefoglalta, hogy országos szinten kikről milyen kompromittáló adat van az ÁVH birtokában. A jelentés írója fontosnak tartja, hogy a vidéki illetékes ÁVH-t is felhívják a pálos rendházak fokozott figyelmére. Budapesten pedig a Sziklakápolnában tartott vasárnapi miséről minden esetben beszámolókat kérnek. A jelentés P. Vezér fényképének sokszorosítását és egy plébános esetleges beépítését javasolja. Nem lehet véletlen az a tény sem, hogy 1951. február 6-án éppen Csizmadia Józsefné írt levelet a „tisztelt Rákosi elvtársnak”, s férje 1948-ban Vezér Ferenc kálváriáját Pálosszentkúton elindította. A levélben kifogásolja, hogy olyan gyilkosok, akiket a Rajk banda rendőrsége megmentett, mint Vezér Ferenc, Tóth Illés, Tapodi János, még mindig szabadlábban vannak. Vezér Ferencet besúgó segítségével 1951. március 21-én elfogták, két héten belül az ÁVH őrizetében már 54 személy volt.²⁴

Az 54 személy elleni jogi eljárás zárását nevezhetjük a nép elleni ítéletnek is. Többségük egyszerű civil, akiknek egy része bűjtatta Vezér Ferencet, segített szökésében, másik része pedig koholt vádak alapján került bíróság elé az orosz gyilkosság vádjával.

A pálos rend ellen folytatott hosszú jogi tortúra egyetlen mozzanatában sem vették igénybe a védőügyvéd szolgálatát, csak a tárgyaláson. A védőügyvéd beszéde szemléletesen igazolja a bonyolult Grósz-per legkeményebb szatellit-perének koncepciójait. Szokványos bírósági eljárás esetén a védőügyvéd feladata, hogy védence számára kellő védelmet biztosítson az ügyész vádjaival szemben. Érdemes idézni Vezér Ferenc védőügy-

²⁴ ÁBTL. HORVÁTH IBOLYA: Összefoglaló jelentés a koncepciók perének vizsgálatáról. I. köt. (Kézirat) Bp., 1989. november 23. 22–29. p.

védjének beszédét. Ebből megítélhetjük, milyen hozzáállással látta el feladatát:

„Tisztelt Megyei Bíróság!²⁵

Vezér Ferenc elleni ... számú bűnügyben a t. Megyei Bíróság ítéletében bűnösnek mondotta ki a Btk. 278. §-ába ütköző gyilkosság büntetében, ugyanez törvényhelybe ütköző gyilkosságra való felbujtás büntetében, végül az 1945:VII. tv. 1. §., illetve az 1440/1945.M.E. rendelete 8. §-a 2. bekezdésbe ütköző büntett miatt és ezért összbüntetésül halálra ítélte.

Az ítélet kihirdetésekor úgy védencem, mint én bejelentettük kegyelemért való folyamodásunkat, a következőkben pedig a Bp. 498. §-a értelmében megisméltlem és indokolom kegyelmi folyamodásomat.

A t. Büntető Tanács törvényes kötelességét teljesítette, amikor a legsúlyosabb bűncselekményt bizonyítottan elkövetett vádlottat a legsúlyosabb büntetéssel: halállal sújtotta. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa azonban nincsen kötve a törvény parancsához, ha az elébe terjesztett esetben úgy látja, hogy az elítélt személyi és az ítélet tárgyává tett bűncselekmény körülményei lehetővé teszik a jogrend megóvását és az igazság érvényesülését akkor is, ha vádlott halálbüntetés helyett hosszabb tartalmú szabadságvesztés büntetésben részesül.

Elsősorban reá kívánok mutatni arra, hogy vádlott cselekményének magasabb szempontból való mérlegelése csakis akként történhet meg, ha vizsgálat tárgyává tesszük egyéniségét, és ha cselekvőségét visszahelyezzük azokba az időkbe, amikor azokat elkövette. Vádlott gyermekkorától szigorú papi nevelésben részesült, lelkivilága és politikai szemlélete azon benyomások folytán alakult ki, amelyeket ezen a helyen szerzett. Nem kell részletesen kifejtennem, hogy ez a nevelés a népi demokrácia eszméinek és célkitűzéseinek meg nem értését és az azokkal való merev szembehelyezkedést eredményezte. Ez az elfogult, a világtól át nem hatolható kőfalakkal elválasztott fiatal pap utóbb Endre László ördögi befolyása alá került. Ez a nevelés és hatás vezette és készítette vádlottat bűncselekményeinek elkövetésére.

De rá kell mutatnom arra is, hogy a II. világháború hitleri propagandájához tartozott azoknak a szörnyű rémképeknek a köztudatba való átvitele, amelyek egy orosz megszállás esetén az országot és különösképp az egyházat érhetik. Mi sem természetesebb, hogy mikor a dicsőséges Vörös Hadsereg maga előtt kergette a náci és nyilas söpredék hadakat: akkor ez a szerencsétlen, tudatlan és félrevezetett pap eddigi befolyásoltsága hatása alatt nem a felszabadítót látta bennük, hanem hazájának és hitének ellenségeit.

Ezek a lelki motívumok azok, amelyek vádlottból bűncselekményeit kiváltották, egyben azonban igazolják azt is, hogy rendszeresen összezavart világnézetében, az egész valóját befolyásoló politikai irányítottságában szinte már nem is volt akaratának és szabad elhatározásának ura. Ezek a szempontok azok, amelyek ha nem is teszik megbocsájthatóvá, de érthető-

---

²⁵ Budapest Főváros Levéltára XXV. 4. f. 001211/1951. I. 1086-1087. p.

vé teszik azt a döbbenetes eredményt, hogy egy felszentelt pap, a jóság és békesség hivatott óre, fegyverrel támad.

Mi, akik az 1944-1945 évek szörnyű eseményeit nem a történelem hívős lapjai, hanem a magunk könnyes szenvedésein átérezzük: jól emlékezünk még a magyar társadalom szellemi és lelki megzavarodottságára, amelyben még akkor nem volt számunkra nyíltan kézben tartott világító fáklya. Vezér Ferenc bűnös, de nagyobb bűnös nála a kor és az a környezet, amelyben élt és tevékenykedett és ezért kérem az Elnöki Tanácsot, hogy bölcs határozatával gyakoroljon kegyelmet egy félrenevelt fiatalember javára, akinek az időben, 1945 előtt még csak módja és lehetősége sem volt a népi demokrácia elveit és célkitűzéseit megismerni és magáévá tenni. A kegyelem gyakorlásával adja meg a lehetőséget neki, hogy tanulja meg tisztelni és szeretni azt a népi demokráciát, amely még ellenségeivel szemben is kegyelmesebb, mint az elmúlt reakciós idők voltak saját híveikkel szemben is.

Mély tisztelettel:

Vezér Ferenc védője:
Dr. Fodor Lajos
ügyvéd”

III. A megmaradás csodája

A Rákosi-rendszert a szerzetesrendek elleni hadjáratában a főnyíróelv vezette. Ennek bizonyítéka: „A pálosok közül Bolyós Rezső Ákos atyát 10 évi börtönre ítélték. Tizenegy társával, Bihar Árpád Tádéval, Bolváry Pál Jánossal, Gyéressy Béla Ágostonnal, Homonnay Miklóssal, Juhász Jenővel, Könyves Lajossal, Lelkes Paszkállal, Oláh Juliánnal, Rába Lukáccsal, Szabó Lászlóval és Turi Didákkal együtt kb. 150 évet kaptak.”²⁶

A pálos rendet úgy megritkították, hogy fennmaradása kétségessé vált, ami a rend alacsony létszáma miatt állt elő. A Magyar Pálos Rend létszáma 1948-ban 33 fő volt.²⁷ A főnyíróelv alkalmazásánál azonban nem vették figyelembe, hogy a talajban maradt gyökér újra kihajt, s a pálosok a zaklatott rendi történetükből sokat tanultak, s új magot is vetettek. A rend lengyelországi központja is segített a vészorszak túlélésében. Az 1952-es esztendő végén a Püspöki Kar azzal a kéréssel fordult a kormányhoz, hogy a szent ünnepek alkalmával gyakoroljon amnesztiát. Így szabadult ki a váci börtönből 1952. december 24-én P. Bolváry Pál.²⁸ A disszidálási kísérlet miatt börtönbüntetést szenvedő Bolváry atya az egyik magvető, akinek munkája eredményeként új fű sarjadt, a rend tovább tudott élni úgy, hogy fiatalokkal gyarapodott, bővült. Bolyós Rezső Ákos így kezdte visszaemlékezését:

„1952. karácsonya előtt, a váci börtönben az MZ (= magánzárkaosztály) egyik földszinti zárkájából kiszólják közülünk Bolváry László Pál atyát. Az ór ugyan semmit sem árul el, de mi sejtjük, hogy ez csak szabadulást je-

²⁶ ACZÉL LÁSZLÓ ZSONGOR – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAY PÉTER – TÖRÖK JÓZSEF: Pálosok. Bp., 2006. (továbbiakban: ACZÉL–LEGEZA–SZACSVAY–TÖRÖK, 2006.) 37. p.

²⁷ BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: Egyházak az újkori Magyarországon, 1790–1992. Adattár. Bp., 1996. 196. p.

²⁸ ACZÉL–LEGEZA–SZACSVAY–TÖRÖK, 2006. 37. p.

lenthet, mert már második évét töltötte a »bokorugrás«, azaz a tiltott határátlépés ügyében. Jól sejtettük, kiszabadult, s így ő volt az első, aki hírt hozhatott a külső világnak a pálosok börtönéletéről.”²⁹

A börtönből kikerült szerzeteseknek nehéz volt visszailleszkedni az életbe. Érthető, hogy szerzetesi fogadalmuk, előéletük döntően befolyásolta lépéseiket. A történet így folytatódott: „Hamarosan beleveti magát a földalatti lelkipásztorkodásba, főként a hittanoktatásba. Csoportokat szervez és magánlakásokban tanítja azokat, akik a körülmények miatt nem vehetnek részt a templomi hitoktatásban. Megszervezi a földalatti (klandesztin) pálosokat, és hamarosan már öt fiatalt küld a szegedi, illetve esztergomi szemináriumba. (Arató László Botondot, Farkas Béla Tamást, Aczél László Zsongort, Temesvári Károly Benedeket, Sziebert Imre Andrást és még másokat is.)”³⁰ A kiszabadult Bolváry vállalta a magvetés veszélyes munkáját. Kiszabadult a börtönből Bolyós Rezső Ákos is 1956. február 28-án, s mint sekrestyés és kiegészítő szervező folytatta szerzetesi tevékenységét.

„Miután egy római intézkedés megengedte, hogy az állami rendelkezés miatt akadályozott noviciátust rendszeres találkozóik helyettesíthetik és a tagok fogadalmat is tehetnek, elkezdett foglalkozni a rend iránt érdeklődőkkel is, a »juvenisták«-kal, akik készek voltak arra, hogy átmentik a rendet, mert az nem tűnhet el az 1950-es szétszórattással Magyarországon oly nyomtalanul, mint II. József 1786-os rendelete után, még ha ezért börtönbüntetés jár is. Ezek a »földalatti« (klandesztin) fiatal pálosok tanulmányozták a rend történelmét, »fehér napok« elnevezéssel közös lelkigyakorlatokat rendeztek, fogadalmat tettek a régi pálosok előtt, és titokban élték a pálos hivatást. Közéjük tartozott P. Kováts Ferenc Imre, aki a győri szemináriumban ismerkedett meg Fr. Máthé Péterrel. Újmiséjén 1956-ban P. Bolváry Pál képviselte a fehér színeket. Gencsapáti káplánként határszökötéssel, valamint énekkar szervezésével vádolták, és az ÁVH-n ügy összeverték, hogy később 1958. október 7-én, Rózsafüzér Királynője ünnepén visszaadta lelkét az Úrnak. P. Ács Ferenc István és P. Vezér György Ferenc mellett P. Kováts Ferenc Imrét is a pálos rend vértanúi között tartjuk számon.”³¹

A pálos rend sorsa bonyolult alakult. Az 1951-ben letartóztatottokról Bolyós Rezső Ákos visszaemlékezése ad tájékoztatást. A pálos rend 15 tagját említi meg Havasy Gyula dokumentumgyűjteménye. Őket tekinthetjük a rend törzstagjának. Rajtuk kívül Bolyós Rezső több páttert sorol fel, akik a rendhez tartoztak. Az ő sorsuk a rend szempontjából nem lett meghatározó.³²

A börtön szenvedéseit átélte szerzetesek a „közhangulat javítása érdekében” egyéni kegyelemben részesültek.³³ A börtönből szabadult szerzete-

²⁹ P. BOLYÓS REZSŐ ÁKOS OSPPE: Magyar pálosok a szétszórásban és a börtönben. (1950–1989) Újrakezdés, 1989. In: Uő: A pálosok Magyarországon a XX. század első felében. Visszaemlékezések. II. köt. Bp., 2004. (továbbiakban: BOLYÓS, 2004.) 1. p.

³⁰ Uo. 1. p.

³¹ ACZÉL–LEGEZA–SZACSVAY–TÖRÖK, 2006. 37. p.

³² BOLYÓS, 2004. 133–134. p.

³³ ACZÉL–LEGEZA–SZACSVAY–TÖRÖK, 2006. 37. p.

sek sorsa jellegzetes. Az egyház segíthette, de nem alkalmazhatta őket, egyházmegyei beosztást nem kaphattak:

- „*Csellár István Jenő* 1959. június 19-én autóbaleset következtében szörnyethalt. Ő volt Bolyós megjegyzése szerint a csoport legudvariasabb és legtiszteletreméltóbb szerzetese.

- *P. Bihar Árpád Tádé* a legtöbbet szenvedett a börtönben. Ebben szerepet játszott, hogy szerzetesi élete előtt hivatásos katonatiszt volt. Kiszabadulása után lignitbányász. Majd az egyház kisebb munkákra alkalmazta, jötevői is segítettek, s a pannonhalmi szociális otthon lakója lett.

- *P. Bolyós Rezső Ákos* 1956 májusában jelentkezett a pécsi püspöknél, de az nem veheti fel... Bolyós erről így emlékezik meg: „Ezután Cserháti József pécsi püspök kér bennünket, hogy amint mód van rá, tünjünk innen Pécsről, mert állandó szálka vagyunk az Állami Egyházügyi Hivatal szemében.”³⁴ Ezután kisebb állásokban – kántor, pénztárnok – alkalmazza az egyház.

- *P. Dr. Gyéressy Béla Ágoston* 1956 nyarán szabadult a börtönből. Több helyen vállalt kántorságot, de közben ismertsége révén bekerült az Akadémia Történelem Osztályára, és az Akadémia megbízásából gyűjteni kezdte a levéltárakban fellelhető pálos aktákat. A gyűjteményt ki is adják *Documenta Artis Paulinorum* címen három kötetben 1975–1978 között. Anyai (újpesti) örökségéből kriptát vesz az újpesti Szent István-templom altemplomában, és egy kis remetelakot Budafok felső részén, akkor már, mint budafoki kántor. Hatvanéves korában, 1968-ban nyugdíjba vonult, és eltartási szerződést kötött egy régi ismerős családdal, ők a telek és épület reményében ellátták, nem mindig kellő tisztelettel. Rendtársai, barátai gyakran meglátogatták. Látása nagyon meggyöngyült, s a végén már fehér bottal s kísérelével mozdulhatott csak ki remeteségéből. Még meg tudta tartani aranymiséjét, az ősi pálos templomban, a budapesti Egyetemi Templomban, de nemsokára rá, 1986. október 5-én meghalt. Kívánsága szerint az újpesti templom kriptájában temették el rendtársai és nagyszámú ismerősei és barátai jelenlétében.

- *Homonnay Sándor Miklós* atya börtönben és bányában töltött rabsága után szintén 1956-ban szabadul, és visszamegy testvéreihez Gyöngyösre, ahol szőleje művelésével és zug-hitoktatással foglalkozik. Vidéki plébániákon szabadság alatt kísérel, lejár Pálosszentkútra a búcsúkra, és mindenütt hasznosítja magát. Márianosztrán is hosszabb ideig kísérel, majd az újjászületéskor (1989-ben) a rendi vezetőség Márianosztrára helyezi mint lelkipásztort.

- *Fr. Túri János Didák* az 1956-os szabadulás után az atyákkal együtt USA-ba távozott. Doylestownban többféle beosztásban működött, átesett egy agytumor-eltávolítási operáción, ennek ellenére továbbra is hasznosítja magát az egyház számára.

- *Fr. Könyves Lajos* a börtönben a legszebb példát adta az együttérzésnek, mindenkivel jót tett, és megosztotta csekélyke kenyerét is a másik társával, mindenki szerette őt. Szabadulása után az újpesti plébánián volt szakács, majd Nógrádra került ugyanilyen beosztásba. Innen nyugdíjazták, és bekerült a pannonhalmi szociális otthonba, ahol – mint beteg, lebénult is – nagyon gondos ápolásban részesült. 1985. február 17-én halt meg, a falusi szerzetesi parcellában nyugszik.

³⁴ Bolyós, 2004. 129–130. p.

- *Lelkes József Paszkál* 1956-os szabadulása után ismerőseinél lakott Pesten. Ritkábban kereste fel rendtársait. Imádságos volt, járta Pest templomait, búcsúkat rendezett. [...] Később már kerülte a társaságot. Ismerősei – talán anyagi okok miatt – csak későn értesítették rendtársait, s elhamvasztatták, a Köztemető egyik északnyugati kolumbáriumába temették 1981. november 4-én.

- *Fr. Oláh Ferenc Julián* testvér szabadulása után Diósdon, a „csapgyárban” dolgozik, majd a Váci úti cérnagyár raktárosa. Nyugdíjazása után P. Bolyós Ákos áthozza a budafoki plébániára sekrestyésnek, szép lakást kap, ebédet főz két személyre, és minden évben együtt mennek P. Ákossal Jasna-Górára, és az augusztusi szabadságot ott töltik a kolostorban. Amikor a rend újból megindul, ő is számít, hogy újból indulhat a régi szerzetesi életben. Régi vágy teljesül, még egyszer Czeszochowába megy, és ott 1989. augusztus 3-án elszenderül, s azóta is ott nyugszik békében.

- *P. Szabó Sándor László* atya volt a következő szabaduló a váci börtönből, mert ő csak három és fél évet kapott. Sziklatemplomi hívei még jól emlékeztek rá, és egy Mária-kongreganista ismerőse adott neki lakást a Ráday utcában. Először csak templomőr lehetett a Szent Mihály-templomban (Budapest, Váci utca), majd a Belvárosi Templom gazdasági intézője és miséző kisegítője. Később többször is lelátogatott Pécsre, és érdeklődött P. Bolváry Pál munkája iránt, valószínűleg az ÁVO bízta meg bizonyos feladatokkal, de olyan nyíltan tette, hogy felhívja a figyelmünket, s védekezhetünk. Amikor kora miatt elnehezedett (1900-as születésű volt), már csak a Bakáts téri templomban mellékoltárnál misézgetett, s Laci bácsinak titulálták. 1978. október 22-én hunyt el, és ismerőseivel a Pestszenterzsébeti temetőben temették el. Sírját hívei mind a mai napig szeretettel ápolják”.³⁵

A letartóztatottak döntő része szabadulása után nem szakított az egyházzal. Az egyház segítette őket. Példás az a tartás, amellyel ragaszkodtak fogadalmukhoz, s betartották azt. A közösségi összetartás erős érzése a szolidaritás szép példáival hozzájárult a rend megmaradásához.

Az ÁVH börtöneit megszenvedő csoportból Bolváry Pál személye kötötte össze a rend 1950-es és 1960-as évekre eső történetét. Az ő tevékenysége szép példája annak, hogyan kapcsolódtak össze hálózatszerűen a katólikus egyház bázisközösségei, és szélesedett egyre az egyházi katakombamozgalom, és terjedt ki az országra. Érdekesen mutatja Ivasivka Mátyás és Arató László monográfiája, hogyan kapcsolódott be a pécsi ciszterciek által szervezett katakombacserkészésbe P. Bolváry:

„A továbbiakra jelentősen hatott Pécsen a pálosok zárandoklással egybekötött Jakab-hegyi búcsúja. A szentmisét a Mecseken levő ősi kolostorromok közelében, az akkori években épülő új, de még befejezetlen kolostornál tartották. A zárandoklaton Arató László is részt vett. Feltűnt neki, hogy a szertartások után az új épület melletti réten sok fiatal játszott, rúgták a labdát, és igen gyakran kiabálták: Pál atya! ... Pál atya! ... Azt tapasztalta, hogy a pálosok az akkori egyházellenes légkörben sem féltek a fiatalokkal foglalkozni. Innen támadt az ötlete, hogy Pécsen – korszerű templomuk melletti kolostorukban – felkeresi a pálos atyákat. Tette ezt azzal a reménnyel, hogy közülük talán valaki elvállalja a titokban továbbműködő 47-es cserkészcsapat tagjainak lelki gondozását. Szándékát erősítette, hogy a

³⁵ Bolyós, 2004. 129–133. p.

pécsi pálos kolostor és templom alkalmas helyen, a város szélén, a Mecsek lábánál épült.”³⁶

Mindez még a vészterhes 1940-es évek végén történt, a memoár pontosan nem jelöli meg a napot, P. Bolváry a veszélyek ellenére vállalta a cserkész lelkipásztori feladatot, s a katakombacserkészlet egyik éltető elemévé vált. Ezt is számításba vehette az ügyészség a börtönbüntetés kiszabásánál. Bolváry Pállal együtt tartóztatták le Csonka Ferencet. A két, fiatalokért minden áldozatot vállaló ember tevékenységét a pécsi bíróság ítélethozatalában így minősítette 1961. július 27-én:

„Ezek voltak tehát a szervezeti szabályok, amelyek a két szervezkedés kereteit megszabták, és amely kereteket ezután Csonka Ferenc és Bolváry László Pál vádlottak államellenes, a népi demokrácia megdöntésére irányuló céljaiknak megfelelően tartalommal megtöltötte. Ez a tartalom pedig nem volt egyéb, mint a nacionalista, fasiszta, a megdöntött feudál-burzsoázia ideológiájának a vallásos hit és meggyőződés felhasználásával történő feltámasztása, ébren tartása és minél szélesebb körben, főleg a fiatalság körében való terjesztése. Ennek eszközei voltak a jellemzett témakörökből való előadások, vitatkozások, megbeszélések, amelyeknek elmélyültebbé, magasabb színvonalúvá tételére mind Csonka, mind Bolváry megfelelő irodalmat bocsátottak a tagok és vezetők rendelkezésére. A tárgyaláson ismertették, részint a Horthy-fasizmus idejéből átmentett, részint most készült, illegálisan sokszorosított és terjesztett sajtótermékek, brosúrák, nem vitásan a népi demokratikus államrend, a kivívott szabadságjogok, a népi hatalom, a szocialista, kommunista társadalmi rend ellen gyűlöletre izgatnak, a kizsákmányoló osztálytársadalom, a magántulajdon visszaállítására, a restaurációra serkentenek.”³⁷

P. Bolváry 1963-ban szabadult a börtönből. Keserű tapasztalata, hogy Cserháti József pécsi püspök számára tevékenysége kellemetlen volt, szálka az Egyháziügyi Hivatal szemében. A sok meghurcoltatás miatt megundorodott a megfigyeléstől. 1972. június 12-én legálisan kiment Jugoszláviába. Róma, majd az USA lett életútjának következő állomása.³⁸

A rend életerejét bizonyítja, hogy a Kádár-rendszer éveiben újabb szerzetesek tettek fogadalmat, újabbakat szenteltek fel:

„*Dr. Aczél László Zsongor atya* 1942. július 1-jén született. 1960. augusztus 22-én Budapesten tett fogadalmat és 1965. június 24-én szentelték pappá.

Üdvarnok László István atya 1942-ben született, 1961. július 2-án tett fogadalmat. Pappá szentelték 1966. július 19-én P. Árva Vince leghűségesebb tanítványa.

³⁶ IVASIVKA MÁTYÁS – ARATÓ LÁSZLÓ: Sziklatábor. A katakombacserkészlet története. Bp., 2006. 79–80. p. (Eredeti forrás: ÁBTL, 319. V-147350/6.)

³⁷ Uo. 20. p.

³⁸ BOLYÓS, 2004. 127. p.

Imre János Csanád atya 1932. április 6-án született. Fogadalmat tett 1961. július 2-án. Előtte június 18-án szentelték pappá.
Györkös János Gyula atya 1939. február 13-án született. 1961. június 30-án tette le a fogadalmat, és 1963. június 21-én szentelték pappá.
Borsos János József atya 1937. szeptember 21-én született. Első fogadalmát 1961. augusztus 22-én tette le, és előtte június 18-án szentelték pappá.
Botfai János József atya 1938. február 28-án született. Fogadalmat tett 1965. augusztus 8-án. Pappá szentelték 1962. június 16-án.
Temesvári Károly Benedek atya 1944. október 29-én született. Fogadalmat tett 1964. július 17-én. 1969. június 15-én szentelték pappá.
Tölggyes Tibor Kálmán atya 1942. szeptember 6-án született. Fogadalmat tett 1965. augusztus 8-án. Pappá szentelték 1966. április 11-én.³⁹

Bolyós Rezső Ákos visszaemlékezésében több olyan személy nevét is felsorolja, aki szimpatizált a renddel, de nem meri vállalni a szerzetesi életet, emellett azonban megmaradt hívő katolikusként.⁴⁰

IV. Összefoglalás

Ahhoz, hogy igazán megértsük a rend sorsát, megmaradásának csodáját, Aczél László Zsongor *Parázs a hamu alatt* és Ivasivka Mátyás – Arató László *Sziklatábor* című monografikus memoárját érdemes elolvasni. Mindkét alkotás meggyőző erővel mutatja be a katakomba cserkészetet, amely a pálos és más szerzetesrendek talpra állásához teremtette a feltételeket. A kis vallási közösségekről, amelyek így alakultak ki, sokáig csak félig-meddig tudott a közvélemény. P. Árva Vince a Kádár-korszak felfelé ívelő éveiben, tehát egy olyan korosztályból tudott toborozni rendje számára novíciusokat, amely korosztály gyermekkorát a Rákosi-rendszerben élte meg. Ennek a korosztálynak a kamaszkora arra az időszakra esett, amikor a KISZ nagy tömegeket nyert meg a mozgalomnak nyaraltatási akcióival, a VIT-re való mozgósítással. Mindez óriási összegekbe került.

„Árva Vince 1976 márciusában került a márianosztrai plébánia élére. Minden munkája az ősi pálos kegyhely fellendítésére irányult. P. Koscielicki Lőrinc vikárius beszámolója alapján P. Joseph Platek rendfőnök 1982. augusztus 22-én kinevezte rendfőnöki delegátusnak a magyar rész vezetésére. Lékai László bíboros prímás a rendalapító Özséb atya boldoggá avatásának posztulátorává nevezte ki, s egy évre Rómába küldte a szentté avatások tanulmányozására. Többször járt Częstochowában is, s bemutatta az új hivatásokat. A rend központja által felmerült jogi aggályok elhárítására felterjesztette Rómába a titkos pálosok névsorát, akiknek pálos szerzetesi voltát a Szerzetesi Kongregáció 1989. május 20-án elismerte.”⁴¹

1994-ben 20 főből áll a magyarországi pálos rendtartomány.⁴² A kommunista diktatúra lelki és erkölcsi tisztításának nyomai és hatása kimutatható ugyan, de a rend újra működik, és várja a fiatalokat.

³⁹ Bolyós, 2004. 135–139. p.

⁴⁰ Bolyós, 2004. 131–134. p.

⁴¹ Aczél–Legeza–Szacsvey–Török, 2006. 37. p.

⁴² Aczél–Legeza–Szacsvey–Török, 2006. 39. p.